

Archiefcollectie Nederland: wie doet wat?

Roosje Keijser ■

Het bewijs dat ook niet-overheidsdiensten goed voor hun archief moeten zorgen werd onlangs opnieuw geleverd, toen de parlementaire enquêtecommissie over de Fyra maar moeilijk archiefmateriaal voor haar onderzoek boven water kreeg. Van het voormalig staatsbedrijf de Nederlandse Spoorwegen is ruim 1600 meter archiefmateriaal bij Het Utrechts Archief ondergebracht. Na privatisering is er binnen de NS schijnbaar weinig bewustzijn over verantwoord archiefbeheer. Kennelijk is het private materiaal minder belangrijk geworden, sinds de overheid er afstand van heeft gedaan.

a

Willekeur

Particuliere archiefvormers hoeven zich niet aan de Archiefwet van 1995 te houden, terwijl overheidsinstanties verplicht zijn om hun archief na twintig jaar over te dragen aan een openbare archiefbewaarplaats. Het is vervolgens aan archiefbewaarplaatsen of erfgoedinstellingen om te besluiten particuliere archieven wel of niet op te nemen in de collectie. In de afgelopen decennia is in brede kring met grote regelmaat gewezen op het belang van particuliere archieven voor het documenteren van de Nederlandse samenleving. Vooral nog heeft dit nog niet geleid tot inzicht in het aandeel van particuliere archieven in wat kan worden aangeduid als de 'Archiefcollectie Nederland'. Waar blijven archieven van verzekeringscorporaties, (woning)bouwverenigingen, banken en vervoersbedrijven? De 'uitvoerende macht' ligt allang niet meer alleen bij de overheid. Het primaire proces is tegenwoordig vaak versnipperd over meerdere (markt)partijen in publiek-private samenwerkingen, zoals bij de aanleg van de Amsterdamse Noord/Zuidlijn. Bij wie is de zorg voor de administratie en de archivering belegd in deze samenwerkingen die door tijdelijkheid en dynamiek worden gekenmerkt? Het uitblijven van scherpe keuzes en verregaande samenwerking op dit gebied leidt tot ernstige willekeur bij duurzame archiefvorming.

Convent van Rijksarchivarissen

Al in de jaren negentig van de vorige eeuw werd in het Convent van Rijksarchivarissen gesproken over het behoud van particuliere archieven op nationaal niveau. Gesteld werd dat rijksarchieven uit oogpunt van cultuurbehoud en cultuurparticipatie als reguliere taak hadden zich over de acquisitie van particuliere archieven te ontfemen. Er werd gepleit voor een integrale benadering van acquisitieplannen en een beleidsmatige afstemming van acquisitie door het overheidsarchiefwezen enerzijds en categoriale, archiefbeherende instellingen anderzijds. Nouk Ruitenberg¹ meldde in haar notitie *Representativiteit op macroniveau* (1992) dat het

Overdracht archieven Nationaal Comité 4 en 5 mei aan het Nationaal Archief, 8 december 2014. Foto: Nationaal Comité 4 en 5 mei / Chris van Houts.

Convent de wenselijkheid van acquisitiespecialismen met een landelijke werkingsfeer in meerderheid positief had beantwoord. Het Centraal Register Particuliere Archieven deed zelfs een vergeefse poging haar taak wettelijk in de Archiefwet 1995 te laten verankeren. De uiteindelijk gemaakte afspraken tussen de rijksarchieven en categoriale instellingen met een landelijke competentie over een verdeling van aandachtsgebieden, bleek niet sluitend. Volgens Ruitenberg ontbrak het aan een instrumentarium voor de opbouw van een representatief bestand aan 'landelijke' archieven. Door de invoering van de Archiefwet 1995 lag de aandacht bovendien voornamelijk bij het (versneld) overbrengen van overheidsarchieven.

Opleving

In 2007 verscheen het rapport *Gewaardeerd Verleden. Bouwstenen voor een nieuwe waarderingsmethodiek voor archieven*.² Daarin werd onder meer uitdrukkelijk aandacht gevraagd voor de status van particuliere archieven. Daarnaast verscheen in dezelfde tijd een aantal adviezen van de Raad van Cultuur met dezelfde teneur. Er kwam een discussie op gang over prioriteiten in de bewaring, gekoppeld aan de zogenoemde Collectie Nederland. Deze term, ontleend aan de erfgoedwereld, is langzaam gemeengoed geworden. Alleen is tot op heden nog niet precies

Feestelijke overdracht van de archieven van het Humanistisch Verbond aan Het Utrechts Archief. Foto: Jan van der Klooster.

duidelijk óf en hoe daar inhoud aan kan worden gegeven. Het Nationaal Archief hield eind 2011 een bijeenkomst waarin vertegenwoordigers van verschillende belanghebbenden - zoals het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, het KDC, het Huygens Instituut en een aantal RHC's - spraken over de gevolgen van de benadering Collectie Nederland. Een gezamenlijke lijst met voor Nederland belangrijke archiefvormers zou gevormd kunnen worden: bedrijven, instellingen en individuen waarvan we als archief- en cultureel erfgoedveld vinden dat de archieven van belang zijn voor de nationale collectie. De lijst zou zelfs als basis kunnen dienen voor afspraken over verwerving. Dé manier om overzicht over deze collectie te houden was, aldus de teneur, via een uitgebreide trendanalyse. Te beginnen met de periode 1975-2005, in combinatie met het aanwijzen van 'hotspots': gebeurtenissen of kortlopende maatschappelijke processen die bijzondere aandacht trokken. Het doel van de trendanalyse was een betere integratie van overheids- en niet-overheidsarchieven in de Collectie Nederland. Helaas bleek al snel dat er wederom geen breed gedragen ondersteuning was vanuit de aanwezige partijen. Men wilde eigenlijk niet verder kijken dan het eigen instellingsbelang. Een aantal partijen had het druk genoeg met überhaupt het hoofd boven water houden. Het Nationaal Archief is na die bijeenkomst wel doorgeshaan met het uitvoeren van de trendanalyse 1975-2005, met bijhorende systeemanalyse en hotspotlijst.³

Nieuwe poging

De vraag naar verdere emancipatie van particuliere archieven en betere afstemming in 'het veld' blijft onverminderd groot. Bij de goed bezochte bijeenkomsten van het Platform Particuliere Archieven klinkt een steeds luidere roep naar betere samenwerking tussen alle betrokken partijen op het gebied van behoud van particuliere archieven. Het idee begint post te vatten dat de Collectie Nederland alleen kan worden gevormd als dit vanuit het veld wordt ondersteund, alle programma's en visies van bovenaf ten spijt.

In mei 2015 kwamen verschillende vertegenwoordigers van overheidsarchieven en categoriale instellingen bijeen voor een brainstormdag.⁴ Het betrof een nadere verkenning over de bereidheid samen aan een landelijk archiefbeleid te werken. Want we zeggen wel steeds dat we het allemaal zo belangrijk vinden, maar waarom doen we dan niets?

Tijdens de brainstormdag bleek de behoefte aan een regiefunctie: om te weten wat er mist moet eerst duidelijk zijn wat er wel is. Waar blijven nationale sportarchieven, nu het NA zich meer en meer beperkt tot archieven van 'de macht'? En hoe duurzaam zijn de gemaakte afspraken uit het verleden? In de *Trendanalyse Milieu 1976-2005*⁵ werd geconstateerd dat de 'belangrijkste' archieven op milieugebied reeds onderdak hadden gevonden. Vier van de vijf

lagen veilig in de depots van het IISG. Maar tijdens de brainstormdag bleek dat het IISG inmiddels geen archieven meer verwerft van nieuwe archiefvormers met het thema milieu. Bezuinigingen dwingen de instelling tot het maken van scherpe keuzes. Helaas staan ze daar niet alleen in.

Spagaat

Een ander onderwerp dat naar voren kwam tijdens de brainstormdag is dat steeds meer handelingen van nationaal belang niet meer alleen door de overheid worden uitgevoerd. De overheid bevindt zich in een spagaat van privatisering en afstoting van taken enerzijds, en het beschermen van de recht- en bewijszoekende burger anderzijds. De vorming van een nationale collectie lost dit niet volledig op. Er kunnen afspraken worden gemaakt over belangrijke spelers en hun archieven, maar zolang er geen sprake is van een verplichte overdracht van archiefmateriaal door private partijen blijft willekeur opspelen. Bovendien geven veel archiefbeherende instellingen aan dat dwang van boven juist contraproductief werkt. De overdracht van particulier archiefmateriaal is gebaat bij een goede verstandhouding en wederzijds vertrouwen. Ook daar een spagaat dus: behoefte aan dwang versus behoefte aan vrijheid en eigen invulling.

Archief 2020

Om een vervolg te geven aan de geuite wensen tijdens de brainstormsessie in mei wordt een projectaanvraag voorbereid bij Archief 2020, binnen de programmajijn 'Documenteren van de Samenleving'. Er is een projectgroep gevormd, bestaande uit vertegenwoordigers van het RKD, IISG, KDC en HUA. Hopelijk leidt juist deze 'gemengde opbouw' ditmaal wel tot commitment en een breder draagvlak. Het project zal zich allereerst richten op het verbeteren van de onderlinge samenwerking van beheerders van particuliere archieven op nationaal niveau. De ambities van de projectgroep op de lange termijn strekken verder dan dat: meer aandacht vanuit het veld én van de overheid voor (het belang van) particulier gevormd archief als volwaardig en vanzelfsprekend onderdeel van ons collectief geheugen. ■

Noot

1 ■ Opgenomen als bijlage bij de vergadering van het Convent op 27 februari 1992.

2 ■ Opgesteld door de commissie Waardering en Selectie van het Nationaal Archief (Den Haag, 2007).

3 ■ M.J.W. van Twist e.a., *Bewaren hoe het was, volgens de principes van hoe het wordt. Systeemanalyse in verband met de selectielijst van gemeentelijke archiefbescheiden* (Nederlandse School voor Openbaar Bestuur, 2013).

4 ■ Vertegenwoordigd waren het Nationaal Archief (NA), het Stadsarchief Amsterdam (SAA), Het Nieuwe Instituut, het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Het Utrechts Archief (HUA), het Noord-Hollands Archief (NHA), de afdeling Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam (UVA), Tresoar, het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (IBG), het RKD-Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHCE) en het Katholiek Documentatie Centrum (KDC).

5 ■ Opgesteld in opdracht van het Nationaal Archief in 2010.

Rosje Keijser ■ namens kopgroep project 'Particuliere archieven op de kaart'.